

Znaczenie i zadania Puszczy Bukowej koło Szczecina a potrzeby jej ochrony

Pasma malowniczych i pięknie zalesionych wzgórz pod Szczecinem, znane pod nazwą Kniei Bukowej lub Puszczy Bukowej stanowi jeden z najwspanialszych fragmentów przyrody nie tylko na Pomorzu, lecz również w skali całego kraju. Puszcza Bukowa jest bardzo dobrze zbadana, przy czym wszystkie bez wyjątku publikacje naukowe podkreślają i dokumentują nieprzeciętne wartości krajobrazowe, geologiczne, florystyczne i faunistyczne oraz najwyższe walory ogólnooświatowe i rekreacyjne tego terenu.

Góry Bukowe przylegają od strony zachodniej bezpośrednio do 400-tysięcznego skupiska ludzi — Szczecina i od dawna są terenem bardzo silnej i potęgującej się penetracji turystycznej. Zmiana tej funkcji Puszczy Bukowej jest już praktycznie niemożliwa, zaś wszelkie działania w tym kierunku byłoby zresztą związane ze szkodą społeczną. Powstaje z tej racji swoisty i ważny a nawet palący problem opracowania form i sposobów intensywnej ochrony środowiska tego obszaru wobec jego ogólnej dostępności dla społeczeństwa.

Autorzy widzą możliwość pogodzenia potrzeb, z jednej strony nauki i ochrony przyrody, z drugiej rekreacji człowieka, w utworzeniu w kompleksie Puszczy Bukowej kilku kategorii powierzchni ochronnych, różniących się waloryzacją, zadaniami, formą zagospodarowania i przepisami prawnymi.

Charakterystyka przyrodnicza

Wypiętrzenia morenowe Puszczy Bukowej układają się w wydłużone pasmo wzgórz o kierunku NW-SE, osiągające 140 m n.p.m. W środkowej części Gór Bukowych występują

najbardziej malownicze formy moren z ostrymi grzbietami, poddzielane od siebie głębokimi wąwozami i parowami. Charakterystyczną cechą stratygrafii jest łuskowata budowa podłoża geologicznego, w związku z którą w całym paśmie występują liczne, bardzo interesujące zjawiska hydrogeologiczne: zanikanie potoków i wywierzyśka źródliskowe. Wielką atrakcją turystyczną Puszczy jest Jezioro Szmaragdowe o pięknej barwie wody.

Puszcza Bukowa leży na terenie izolowanej „wyspy klimatycznej” wśród cieplejszych i suchszych obszarów otaczających. Szczególnie silnie zaakcentowane są tu cechy klimatu morskiego, korzystne dla rozwoju pięknych, naturalnych lasów liściastych.

Na terenie Puszczy Bukowej wyróżniono 24 zespoły roślinne, z których połowę stanowią zespoły leśne. Dominuje w nich zespół mezofilnej buczyny pomorskiej *Melico-Fagetum*, reprezentowany niemal przez wszystkie odmiany. Poza nim na uwagę zasługują szczególnie interesujące płaty buczyny źródliskowej *Mercuriali-Fagetum*, zespołu opisanego po raz pierwszy z terenu Puszczy Bukowej oraz zbiorowiska łęgowe *Carici remotae-Fraxinetum* z licznym udziałem bardzo rzadkiej w Polsce turzycy zgrzeblowatej *Carex strigosa*. Ponadto występują piękne, naturalne olesy *Carici elongatae-Alnetum*, płaty kwaśnej dąbrowy *Fago-Quercetum* i dąbrowy świetlistej *Potentillo albae-Quercetum*.

Flora Puszczy Bukowej, jak na tak mały obszar, jest niezwykle bogata. Dotychczas rozpoznano 1078 gatunków roślin naczyniowych, 279 taksonów mchów oraz 311 taksonów grzybów lasów bukowych i 103 taksony grzybów łęgów i olesów. Duży procent tych roślin to osobliwości florystyczne i gatunki prawnie chronione.

Z grupy roślin objętych ochroną prawną na szczególną uwagę zasługują m.in.: jarzab brekinia, wiciokrzew pomorski (ryc. 1), 12 gatunków storczyków i 4 gatunki widłaków. Bogactwo i różnorodność fitocenozy sprawiają, że Puszcza jest ostoją dużej liczby gatunków bardzo rzadkich w skali całego kraju. We florze reprezentowany jest licznie zarówno element górski, np. kozłek bzowy, przetacznik górski, jak i atlantycki np. turzyca zgrzeblowata, stokłosa gałęzista. Sporo jest także roślin ciepłolubnych np. wyka grochowata, konieczyna pogięta, jastrzębiec zmiłowcowaty i inne. Do interesujących i rzadkich roślin występujących w Puszczy należą jeszcze inne np.: pojeźrzon księżycowy, brzoza czarna, grązel drobny, elisma wodna i wiele innych.

Ryc. 1. Wiciokrzew pomorski *Lonicera periclymenum* — przedstawiciel chronionych roślin w Puszczy Bukowej. — Honeysuckle — a representative of the protected plant species in Puszcza Bukowa (Primeval Beechwoods). Fot. M. Jasnowski

Fitoklimat różnorodnych lasów sprzyja również rozwojowi bogatej fauny. Puszcza tworzy więc doskonale możliwości życia dla prawie wszystkich grup systematycznych zwierząt. W ornitofaunie na przykład do osobliwości należy pliszka gór-ska oraz liczne podlegające ochronie ptaki drapieżne.

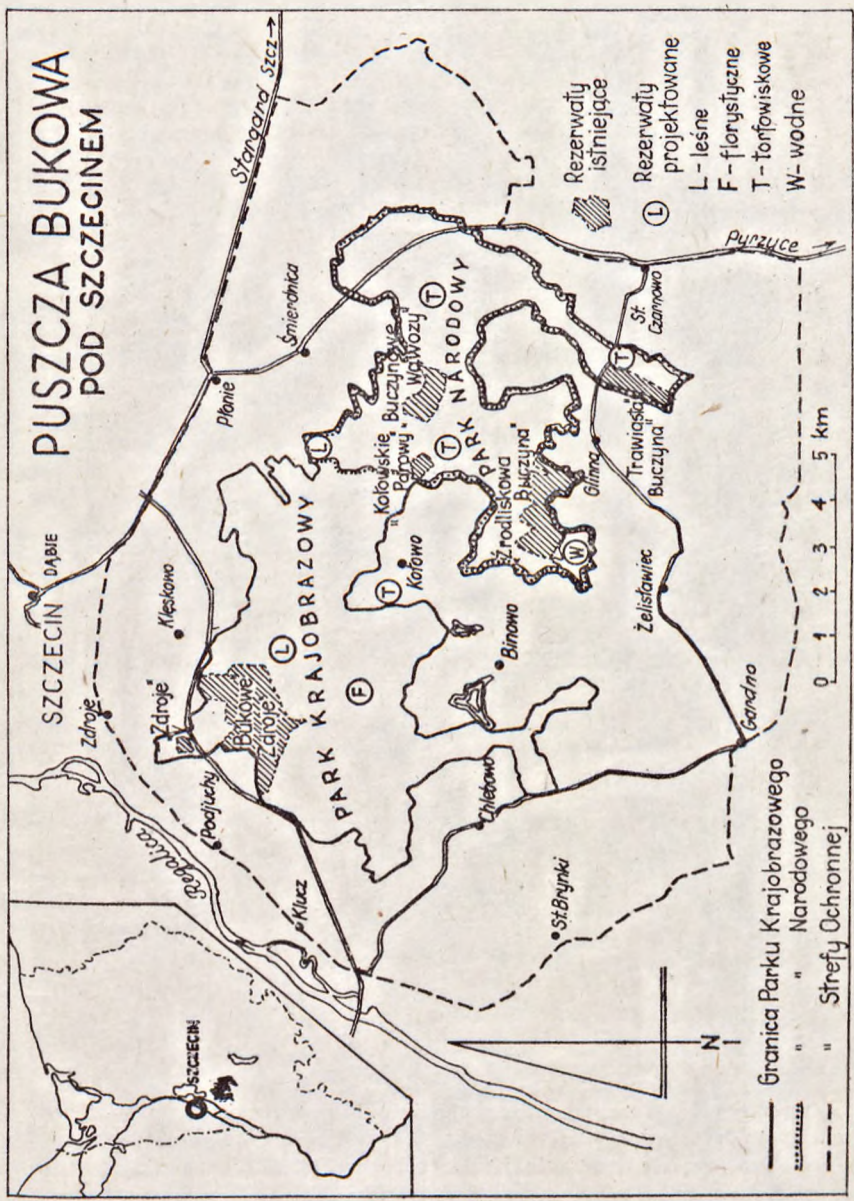
Aktualny stan ochrony prawnej Puszczy Bukowej

Walory przyrodnicze i doniosłe znaczenie Puszczy Bukowej doceniane są od dawna, a od przeszło 30 lat toczą się starania o objęcie tego unikalnego obiektu ochroną. Dotychczas starania te zostały uwieńczone utworzeniem pięciu rezerwatów leśnych: „Buczynowe Wąwozy”, „Kołowskie Parowy”, „Źródłiskowa Buczyna”, „Trawiasta Buczyna”, „Bukowe Zdroje” oraz jednego rezerwatu krajobrazowego — „Zdroje”, o łącznej powierzchni 484,58 ha, co stanowi zaledwie 7% obszaru godnego ochrony. Rezerwaty leśne obejmują najbardziej pierwotne partie lasów, których skład gatunkowy roślinności zbliżony jest do naturalnego. Rezerwaty te dość dobrze zabezpieczają różne odmiany buczyn oraz łęgi i zespół kwaśnej dąbrowy. W celu zabezpieczenia innych godnych ochrony fragmentów naturalnej przyrody projektuje się utworzenie dalszych rezerwatów różnych typów, o łącznej powierzchni 205 ha (rezerwat florystyczny „Ponikwa”, wodny „Jeziro Glinna”, dwa rezerwaty leśne „Łęgi w dolinie Sosnówki” i „Wąwóz Bukowski”, cztery rezerwaty torfowiskowe: „Bagno”, „Mszar Sosnowy”, „Żurawina” i „Kołowskie Trzęsawisko”, ryc. 2).

Na terenie Puszczy rośnie szereg sędziwych drzew, z których dotychczas cztery uznano za pomniki przyrody. Jednym z nich jest mamutowiec olbrzymi *Sequoiadendron giganteum* — największy okaz drzewa tego gatunku w Polsce, rosnący w ogrodzie dendrologicznym w Glinnej (ryc. 3), znanym z niezwykle cennej kolekcji drzew egzotycznych. Ponadto pod ochroną znajdują się dwa głązy narzutowe.

W celu zabezpieczenia licznych starych drzew i okazałych głązów oraz atrakcyjnego turystycznie malowniczego Jeziora Szmaragdowego postuluje się objąć ochroną 36 obiektów. Jako nowe pomniki przyrody proponuje się 11 buków o obwodzie ponad 3 m, 6 dębów o obwodzie ponad 3,25 m oraz inne sędziwe drzewa iglaste i liściaste, a ponadto 5 dużych granitowych głązów narzutowych.

PUSZCZA BUKOWA POD SZCZECINEM

Ryc. 2. Plan sytuacyjny Parku Krajobrazowego i Parku Narodowego „Puszcza Bukowa” pod Szczecinem. — Situation sketch of the Landscape Reserve and National Park of Puszcza Bukowa (Primeval Beechwoods) near Szczecin

Ryc. 3. Mamutowiec olbrzymi — w ogrodzie dendrologicznym w Glinnej na terenie projektowanego Szczecińskiego Parku Narodowego. — The mammoth tree in the dendrological park at Glinna, in the territory of the projected Szczecin National Park. Fot. M. Jasnowski

Dotychczasowe koncepcje ochrony Puszczy Bukowej

Wobec potęgującego się kryzysu środowiska człowieka i wobec ogromnych potrzeb w zakresie regeneracji sił w zachowanym środowisku naturalnym, chociażby tylko mieszkańców Szczecina, postulaty ochrony całego kompleksu Puszczy Bukowej stają się coraz ważniejsze i coraz pilniejsze. Świadczą o tym chociażby rozliczne alarmy i wołania o ochronę Puszczy zawarte nie tylko w publikacjach naukowych, lecz także w prasie lokalnej. Obecnie zarówno nauka, jak i opinia publiczna są w całkowitej zgodzie, że ochrona Pasma Gór Bukowych jest ze wszech miar potrzebna i bezdyskusyjna, a ratunek musi być zrealizowany szybko i skutecznie.

Określony problem rysuje się tylko w zakresie zadań, jakie ma spełniać chroniony obiekt, i sposobów jego ochrony. Puszcza Bukowa należy bowiem do szczególnie atrakcyjnych terenów turystycznych w województwie szczecińskim. Już obecnie Góry Bukowe przecina 14 szlaków turystycznych o łącznej długości około 90 km, co daje zagęszczenie tras 1,3 km/km². Funkcja turystyczna i rekreacyjna Puszczy stoi z tej racji już w bardzo ostrej kolizji zarówno ze starszymi koncepcjami ochrony tego kompleksu w formie rezerwatu przyrody (Urbański 1948, Czubiński 1951, Celiński 1955), jak i z nowszymi postulatami utworzenia Parku Narodowego.

Wobec walorów przyrodniczo-naukowych obie koncepcje są w pełni uzasadnione. Szczególnie postulat Parku Narodowego wysuwa się ostatnio na czoło. O konieczności powstania Parku Narodowego obejmującego obszar Puszczy Bukowej mówi się w zatwierdzonym przez Państwową Radę Ochrony Przyrody w 1971 r. projekcie, wysuniętym przez Komitet Ochrony Przyrody i jej Zasobów Polskiej Akademii Nauk. Identyczny postulat znajduje się w uchwale X Zjazdu Wojewódzkiego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Szczecinie w 1977 r. i w licznych artykułach publicystycznych zamieszczanych w prasie szczecińskiej.

Wiadomo jednak, że Parki Narodowe w Polsce przeżywają coraz większy kryzys z racji przeciążenia turystycznego. W oficjalnym dokumencie państwowym „Program Ochrony Środowiska do 1990 roku” mówi się na ten temat całkiem wyraźnie. Nie ulega już dziś żadnej wątpliwości, że polskie Parki Narodowe i rezerwaty przyrody dla zachowania ich przewodnich funkcji — naukowych i sozotechnicznych — winny być jak najszybciej odciążone od funkcji turystycznej. Funkcję wypo-

czynku i turystyki mają, według koncepcji Państwowej Rady Ochrony Przyrody, przejąć przede wszystkim wielkopowierzchniowe Obszary Chronionego Krajobrazu jak również Parki Krajobrazowe.

Projekt form i sposobów ochrony Puszczy Bukowej

Jaki zatem statut prawny wobec rozlicznych zadań uzyskać winien klejnot pomorskiej przyrody — Puszcza Bukowa? To problem podstawowy, pilny a nawet palący.

Autorzy opracowania, przyjmując w zasadzie założenia ogólnopolskiego programu ochrony krajobrazu przedstawiają projekt ochrony Gór Bukowych w pewnym sensie zróżnicowany. Zmiany koncepcyjne na temat form i sposobów ochrony kompleksu opierają się na własnym, uzupełniającym wcześniejsze badania, rozpoznaniu przyrodniczym terenu, a także na analizie potrzeb społecznych, kulturalnych i gospodarczych Szczecina i województwa. Uwzględniono również możliwości praktycznej ochrony obiektu.

W części zachodniej kompleksu, większej powierzchniowo i sąsiadującej bezpośrednio ze Szczecinem, postuluje się utworzenie Szczecińskiego Parku Krajobrazowego, którego przewodnią funkcją będzie turystyka i szeroko pojęty wypoczynek człowieka.

W części wschodniej natomiast, na mniejszej powierzchni, gdzie już znajdują się cztery piękne rezerваты przyrody, projektuje się utworzenie Parku Narodowego „Puszcza Bukowa”, w którym na czoło wysuną się zadania naukowo-badawcze i dydaktyki wyspecjalizowanej (ryc. 2).

Powołanie Parku Narodowego wymaga określonych przygotowań w zakresie zarządzania, zagospodarowania i nadzoru. Z tych względów autorzy proponują działanie etapowe na rzecz ochrony Puszczy Bukowej. W pierwszym etapie widzimy objęcie ochroną całego kompleksu o statucie prawnym, jako Szczeciński Park Krajobrazowy. W drugim etapie, zresztą możliwie najszybszym, wydzielenie — z zabezpieczonej już powierzchni Parku Krajobrazowego — odpowiedniego obszaru, celem utworzenia Parku Narodowego „Puszcza Bukowa”.

Park Narodowy „Puszcza Bukowa”

Powierzchnia Parku Narodowego, który ma być wydzielony ze wschodniej części parku krajobrazowego, wynosi 2841 ha

i leży w obrębie gminy Stare Czarnowo. Granice parku narodowego o łącznej długości 50,5 km oparte są głównie o brzeg lasu i drogi.

Z elementów krajobrazowych na pierwszy plan wysuwają się lasy (96,3%), pozostały obszar zajmują jeziora, torfowiska i śródleśne łąki.

Lasy reprezentowane są przez wszystkie wyróżnione na terenie Puszczy zespoły przy dużym udziale buczyny pomorskiej (ryc. 4), buczyny źródliskowej i kwaśnej buczyny. Najwartościowsze fragmenty tych lasów chronione są w czterech rezerwach leśnych o łącznej powierzchni 266,18 ha, co stanowi 9,3% jego powierzchni. Projektuje się utworzenie czterech dalszych rezerwatów o łącznej powierzchni 111 ha.

Park narodowy według założeń Państwowej Rady Ochrony Przyrody ma wyznaczoną odmienną rolę do spełnienia. Wiodącą funkcją jest tu realizacja zadań naukowo-badawczych, głównie poprzez systemy stałych powierzchni badawczych, wymagających warunków kontrolowanych oraz poprzez terenowe stacje naukowe.

Drugą podstawową funkcją parku narodowego jest dydaktyka wyspecjalizowana na poziomie wyższym i średnim, do

Ryc. 4. Szczeciński Park Krajobrazowy — jesień w buczynie pomorskiej. — The Szczecin Landscape Park. Autumn in the Pomeranian beechwoods. Fot. M. Jasnowski

której obiekt musi być przysposobiony przez zorganizowanie odpowiedniego zaplecza dydaktycznego.

Równie ważna i niezmiernie potrzebna jest funkcja sozotechniczna parku narodowego. Park ma stanowić obiekt modelowy i eksperymentalny, w którym poprzez system punktów pomiarowych i powierzchni kontrolnych zbierana będzie informacja o nowym lub wzrastającym zagrożeniu środowiska.

Ponadto park narodowy, jako obszar z reliktnami pierwotnej przyrody i z krajobrazem naturalnym, ma stanowić źródło inspiracji twórczej. Natomiast turystyka winna być w tego typu obiekcie ograniczona, odpowiadać kryteriom turystyki kwalifikowanej, organizowanej pod kierunkiem specjalnych przewodników.

Park narodowy powoływany jest przez Radę Ministrów na wniosek Państwowej Rady Ochrony Przyrody. Pieczę nad parkiem sprawują władze centralne za pośrednictwem dyrekcji parku, rady naukowej i innych jednostek według kompetencji.

Szczeciński Park Krajobrazowy

Powierzchnia Szczecińskiego Parku Krajobrazowego wyniosłaby w początkowym okresie 6700 ha, co stanowiłoby 0,7% powierzchni województwa szczecińskiego. Powierzchnia ta zmaleje w drugim etapie do 3859 ha po wyłączeniu wschodniej części puszczy jako park narodowy. Administracyjnie teren parku należy po większej części do gminy Stare Czarnowo (99,2%), a częściowo wchodzi w obręb miasta Szczecina (0,8%). Pierwotne granice parku przebiegające po: skraju lasu, drogach, liniach kolejowych i strumieniach wynoszą 94,3 km, a po wydzieleniu parku narodowego będą wynosić 48,8 km.

Park Krajobrazowy ma do spełnienia trzy zasadnicze zadania i funkcje wiodące: turystyczną, dydaktyczną na wszystkich poziomach kształcenia oraz sozotechniczną, jako obiekt zabezpieczający równowagę ekologiczną, dla jeszcze większych obszarów. Zadania naukowo-badawcze realizowane będą głównie w rezerwatach przyrody znajdujących się w obrębie parku.

Park winien być dla zadań turystycznych i oświatowych odpowiednio przysposobiony, czyli uzyskać taką formę zagospodarowania, aby była ona dostosowana do ograniczonej pojemności środowiska i jego naturalnej odporności. Zakłada się, że będzie to obszar służący głównie celom rekreacyjnym, zaś wykorzystanie gospodarcze musi być podporządkowane celom ochrony. Sposób użytkowania parku krajobrazowego i zwią-

zane z tym zakazy, nakazy i ograniczenia regulują odpowiednie przepisy uchwalone przez Wojewódzką Radę Narodową. Szczegółowy plan zagospodarowania przestrzennego parku krajobrazowego winien być opracowany w terminie określonym w uchwale WRN o utworzeniu parku.

Nad przestrzeganiem zasad zagospodarowania terenów parku krajobrazowego, a także jego otuliny czuwa powołany przez wojewodę zarząd parku.

Strefa ochronna

Strefa ochronna, rozciągająca się pasem wokół parków, o powierzchni 15 683 ha leży na terenie czterech gmin (Stare Czarnowo, Kobylanka, Bielice, Gryfino) oraz na terenie miasta Szczecina. Udział łącznej powierzchni parków i strefy ochronnej w powierzchni województwa wynosi 2,3%. Na obszarze strefy ochronnej przeważają grunty rolne należące do Państwowych Gospodarstw Rolnych i do rolników indywidualnych.

Na terenie otuliny zarejestrowano pięć pomników przyrody, z których najokazalszym jest lipa „Święty Otton” o obwodzie 802 cm. Postuluje się objąć ochroną dalszych dwanaście okazów drzew, z których najwartościowszym jest cis o obwodzie 230 cm. Do wartościowych obiektów przyrodniczych strefy należy jeszcze zaliczyć park leśny w Strudze nad Płonią z kolekcją drzew rodzimych i obcych oraz projektowany rezerwat torfowiskowy „Kołowskie Trzęsawisko” o powierzchni 3 ha.

Oprócz wartości przyrodniczych w strefie znajdują się zaletki kultury i historii takie jak: słowiańskie grodziska, zaletki architektury sakralnej, zespoły architektoniczne i miejsca pamięci narodowej.

Przez teren strefy przebiega ok. 100 km szlaków turystycznych łączących się ze szlakami Puszczy.

Strefa ochronna otaczająca parki ze wszystkich stron jest przede wszystkim biocenotyczną otuliną dla ochrony całego kompleksu, a ponadto stanowi bazę turystyczną potrzebną do prawidłowego funkcjonowania szczególnie parku krajobrazowego.

W strefie ochronnej należy utrzymać na właściwym poziomie, nie zagrażającym środowisku, gospodarkę rolną, leśną i rybacką. Na obszarze tym powinny być lokalizowane wszelkie inwestycje związane z obsługą ruchu turystycznego oraz

obiekty pobytowo-wypoczynkowe turystyki, odciążające tym samym park krajobrazowy i narodowy. Lokalizowanie tych urządzeń powinno być z reguły ograniczone do terenów nie zalesionych strefy ochronnej. Otulinę parków traktuje się jako strefę zasadniczo zamkniętą dla rozwoju przemysłu.

SUMMARY

The importance and tasks of Puszcza Bukowa (Primeval Beechwoods) near Szczecin and the need for their protection

In the present paper the author submits a new conception of safeguarding Puszcza Bukowa (Primeval Beechwoods) near Szczecin, a magnificent part of Pomerania. In that territory there occur 24 plant associations, half of them being forest associations. Among the latter, the Pomeranian beech stands of *Melico-Fagetum* predominate; they represent almost all varieties. The most primeval parts on the forests have been placed under protection in five forest reserves covering a joint area of 482,46 ha. To safeguard other parts worthy of protection, eight further nature reserves of various types are planned. The unusually rich flora includes 1 078 species of vascular plants, 279 taxons of mosses, 311 taxons of fungi, and numerous protected plant species, which are rare in Pomerania and unique on the scale of the whole country of Poland.

Endeavours to protect that valuable sylvan complex have been continued since long, and recently a project is advanced to establish a national park there. As that Primeval Forest must serve the 400 000 inhabitants of Szczecin as a recreational area the project cannot be fully put into practice. Even now the Primeval Forest is cut by 14 tourist trails 90 km in length. For that reason there is the proposal to introduce two categories of protection in that sylvan complex, differing in their value, form of management, and legal status. For legal and organizational reasons it is proposed to act in stages. At the first stage, the whole complex would be given the legal status of the Szczecin Landscape Park covering an area of 6 700 ha. At the second stage, the eastern part of that landscape park, 2 841 ha in area, would be set aside as the „Puszcza Bukowa” (Primeval Beechwoods) National Park. To safeguard it, the complex should be surrounded by a protective belt (buffer zone) of an area of 15 683 ha.

PIŚMIENNICTWO

Balcarkiewicz S. 1970 *Mchy Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Bad. fizjogr. nad Pol. Zach. t. XXIII, S. B. Poznań.

Bujakiewicz A. 1970 *Udział grzybów wyższych w olesach i lasach łęgowych Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Bad. fizjogr. nad Pol. Zach. t. XXIII. Poznań.

Celiński F. 1953 *W obronie Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Chrońmy Przyr. R. 9, z. 2, s. 25—34. Kraków.

Celiński F. 1955 *Projektowane rezerваты leśne w Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Chrońmy Przyr. R. 11 Z. 3, s. 3—15.

Celiński F. 1956 *Zabytkowe drzewa Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Roczn. Dendr. 11. Warszawa.

Celiński F. 1962 *Zespoły leśne Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Monogr. bot. Vol. XIII. Warszawa.

Celiński F. 1964 *Rośliny naczyniowe Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Pozn. Tow. Przyj. Nauk t. XXIX, z. 2. Poznań.

Celiński F. 1965 *Mapa zespołów leśnych Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Pozn. Tow. Przyj. Nauk. Poznań.

Czubiński Z. 1951 *O racjonalną sieć rezerwatów przyrody Pomorza*. Chrońmy Przyr. R. 7, z. 11/12, Kraków.

Groński S. 1953 *Knieja Bukowa*. Spół. Inst. Wydaw. „Kraj”. Warszawa.

Jasnowski M., Ćwikliński E., Grinn U., Friedrich S., (w druku) *Projekt ochrony krajobrazu w województwie szczecińskim*.

Jasnowski M., Friedrich S. 1977 *Szczeciński Park Krajobrazowy i Park Narodowy „Puszcza Bukowa”*. Szczecin, mnskr.

Kucharski B. 1976 *Ziemia szczecińska, szlaki piesze*. Wyd. Poznańskie, Poznań.

Lisiewska M. 1963 *Mikoflora zespołów leśnych Puszczy Bukowej pod Szczecinem*. Monogr. bot. Vol. XV. Warszawa.

Urbański J. 1948 *Puszcza Bukowa pod Szczecinem*. Chrońmy Przyr. R. 4, z. 11/12, Kraków.